

„PARITETINĖS“ KAINOS

Kaip mums primena tarifų istorija, suinteresuotos grupės gali prasimanyti išradingiausių argumentų, kodėl jos turi būti ypatingo rūpinimosi objektais. Jų atstovai pateikia joms naudingą planą; tas planas iš pradžių atrodo toks absurdiškas, kad nešališki autoriai net nemato reikalo tą absurda atskleisti. Tačiau tos grupuotės jį nepaliaujamai „stumia“. Įstatyminis plano įteisinimas duotų joms apčiuopiamą naudą, todėl jos gali sau leisti samdyti kvalifikuotus ekonomistus ir propagandistus, kad jie paruoštų tam dirvą. Visuomenė girdi nuolat kartojamus argumentus, paremtus tokia įspūdinga statistika ir tokia kreivių ir diagramų gausa, kad ji greitai pasiduoda šiai įtakai. Kai pagaliau nešališki autoriai pamato, kad įstatyminis plano įteisinimas tampa realiu pavojumi, jau būna per vėlu. Jie neįstengia per kelias savaites išaiškinti dalyko taip kruopščiai ir rūpestingai, kaip tai padaro suinteresuoti ekspertai, tam paskyrę metus laiko; jie apkaltinami informuotumo stoka, ir tada atrodo, tarsi jie ginčytų nepaneigiamus dalykus.

Tokią bendrą įvykių raidą iliustruoja ir žemės ūkio „paritetinių kainų“ istorija. Neatsimenu dienos, kada ši idėja buvo pirmąkart iškelta kaip įstatymo projektas; bet su Naujojo kurso pradžia 1933 metais ji jau tapo apibrėžtu ir įstatymiškai įteisintu principu; bėgant metams ir jos absurdiškiems padariniams ryškėjant, tie padariniai taip pat buvo įstatymiškai įteisinti.

Argumentas paritetinių kainų naudai buvo dėstomas maždaug taip. Žemės ūkis yra pagrindinė ir svarbiausia gamybos šaka. Ji turi būti išsaugota bet kokia kaina. Be to, visų gerovė priklauso nuo fermerio gerovės. Jeigu jis neturės perkamosios galios pramonės gaminiams pirkti, pramonė nusmuks. Tokia buvus 1929 metų kracho priežastis ar bent jau mūsų nesugebėjimo jį įveikti priežastis. Juk žemės ūkio produktų kainos smarkiai krito, tuo tarpu pramoninių gaminių kainos sumažėjo labai nedaug. Rezultatas buvo toks, kad fermeris negalėjo nusipirkti pramonės gaminių; miestų darbininkai netekdavo darbo ir negalėdavo nusipirkti žemės ūkio produktų; depresija plito vis platesniais užburto rato ratilais. Buvo tik vienas labai paprastas vaistas: sulyginti fermerių produktų kainas su fermerių perkamų daiktų kainomis. Toks „paritetas“ egzistavęs 1909–1914 metų laikotarpiu, kai fermeriai klestėjo. Toks kainų santykis turįs būti atstatytas ir amžiams išlaikytas.

Norėdami išnarplioti kiekvieną šio gražaus įrodinėjimo nesąmonę, turėtume skirti tam per daug laiko ir per daug nutoltume nuo temos. Negali būti jokio racionalaus pagrindo nusigriebti kurį nors kainų santykį, vyravusį kuriuo nors metu, ir laikyti jį neliečiama šventenybe ar „normalesniu“ už kito laikotarpio kainų santykį. Net jeigu jis buvo „normalus“ tuo laikotarpiu, kodėl turime manyti, kad jis turi išlikti po 60 metų, nepaisant per tą laiką įvykusių didžiulių gamybos ir paklausos pokyčių? 1909–1914

metų laikotarpis, kaip kainų pariteto pagrindas, pasirinktas neatsitiktinai. Santykinių kainų požiūriu tai buvo vienas palankiausių laikotarpių mūsų žemės ūkiui per visą jo istoriją.

Jei visa ši idėja būtų bent kiek pagrįsta nuoširdumu ir logika, ji turėtų būti taikoma visuotiniu mastu. Jei nuo 1909 metų rugpjūčio iki 1914 metų liepos mėnesio vyravęs kainų santykis tarp žemės ūkio produktų ir pramonės gaminių turi būti amžiams išlaikytas, tai kodėl neturi būti išlaikytos to paties laikotarpio visų prekių santykinės kainos?

1946 metais išėjusiame pirmajame šios knygos leidime mėginau šitaip iliustruoti nesąmones, kurias tai sukeltų:

„Šešių cilindų „Ševroletas“ 1912 metais kainavo 2150 dolerių; gerokai tobulesnis šešių cilindų „Ševroletas“ limuzinas 1942 metais kainavo 907 dolerius; taikant tokį pat kaip žemės ūkio produktų „paritetą“, tais metais jis būtų kainavęs 3270 dolerių. Svaras aliuminio nuo 1909 iki 1913 metų imtinai vidutiniškai kainavo 22,5 cento; jo kaina 1946 metų pradžioje buvo 14 centų; tačiau pagal „paritetą“ jis būtų turėjęs kainuoti 41 centą“.

Būtų sunku ir ginčytina mėginti šiuos du palyginimus pritaikyti šiandienai, atsižvelgiant ne tik į žymią 1946 – 1978 metų laikotarpio infliaciją (vartojimo prekės pabrango daugiau nei tris kartus), bet ir į tai, kad per šiuos du laikotarpius automobilis kokybiškai pasikeitė. Tačiau minėtas sunkumas tik pabrėžia siūlymo nepraktiškumą.

1946 metų leidime pateikęs minėtą palyginimą, toliau nurodžiau, kad toks pat produktyvumo didėjimas iš dalies nulėmė žemės ūkio produktų kainų mažėjimą. „Per penkmetį nuo 1955 iki 1959 metų Jungtinėse Valstijose vidutiniškai buvo surenkama 428 svarai medvilnės iš akro, palyginti su vidutiniškai 260 svarų per penkmetį nuo 1939 iki 1943 ir vidutiniškai tik 188 svarais per „pagrindinį“ penkmetį nuo 1909 iki 1913 metų.“ Tęsdami šiuos palyginimus iki šių dienų, matome, kad žemės ūkio našumas visą laiką didėjo, nors ir mažesniu tempu. Per 1968–1972 penkmetį vidutiniškai iš akro buvo surenkama 467 svarai medvilnės. Panašiai per penkmetį nuo 1968 iki 1972 metų iš akro buvo vidutiniškai gaunama 84 bušeliai kukurūzų, palyginti su 26,1 bušelio 1935–1939 metais, ir vidutiniškai 31,3 bušelio kviečių iš akro, palyginti su 13,2 bušelio ankstesniu laikotarpiu.

Žemės ūkio produktų gamybos kaštus iš esmės sumažino geresnis trąšų naudojimas, pagerintos sėklų veislės ir padidėjusi mechanizacija. 1946 metų leidime pateikiau tokią citatą: „Kai kuriems dideliems, gerai mechanizuotiems ūkiams, dirbantiems pagal masinės produkcijos principus, dabar reikia tik trečdaliao ar net tik penktadalio to darbo, kurio reikėjo gauti tokiam pat derliui prieš kelerius metus“. Tačiau „paritetinių kainų“ apaštalai į visa tai nekreipia dėmesio.

* New York Times. - 1946. - January 2. Žinoma, dirbamos žemės ploto apribojimai taip pat turėjo reikšmės grūdų derliaus iš akro didinimui – pirmiausia todėl, kad fermeriai nustojo dirbti mažiausiai derlingus akrus, ir todėl, kad dėl aukštų palaikomųjų kainų pasidarė pelninga didinti trąšų kiekį akrai. Tokiu būdu valstybinis dirbamos žemės ploto ribojimas pats save neutralizavo.

Atsisakymas šį principą taikyti visuotiniu mastu – ne vienintelis liudijimas, kad tai nėra nešališkas sumanymas, o tik įrankis atskirų grupių subsidavimui. Kitas liudijimas: žemės ūkio produktų kainoms pakylant virš „pariteto“, žemdirbių blokas Kongrese niekada nereikalauja, kad tos kainos būtų *numušamos* iki „pariteto“ arba kad subsidija būtų sugražinta. Principas veikia tik viena kryptimi.

2

Bet grįžkime prie svarbiausio čia mus dominančio paklydimo – prie argumento, kad jeigu fermeris gauna aukštesnę kainą už savo produktus, jis gali daugiau nusipirkti pramoninių prekių ir tokiu būdu gali paskatinti pramonę ir užimtumą. Suprantama, šiam argumentui neturi reikšmės, ar fermeris gauna būtent „paritetines“ kainas.

Tačiau viskas priklauso nuo to, kaip tos aukštesnės kainos pasiekiamos. Jeigu jos yra bendro pagyvėjimo rezultatas, jeigu jos kyla dėl to, kad pramonėje suklestėjo verslas, kad padidėjo pramonės produkcija ir miestų gyventojų perkamoji galia (ne infliacijos sukelta), tada jos iš tikrųjų gali rodyti ne tik fermerių, bet visų didesnę gerovę. Tačiau mūsų nagrinėjamu atveju žemės ūkio produktų kainos pakeliamos valstybės įsikišimu. Tai gali būti daroma keliais būdais. Aukštesnė kaina gali būti nustatyta vien potvarkiu, ir tai yra mažiausiai veiksmingas metodas. Aukštesnė kaina gali būti visų žemės ūkio produktų valstybinio supirkimo „paritetinėmis“ kainomis padarinys. Ji gali būti padarinys fermeriams duodamų valstybinių paskolų, kurios jiems leidžia netiekti savo derliaus rinkai tol, kol kainos nepakyla. Ji gali būti padarinys administracinių priemonių, ribojančių derliaus dydį. Pagaliau ji gali būti visų šių priemonių derinio padarinys – praktiškai dažniausiai taip ir būna. Tuo tarpu paprasčiausiai tarkime, kad kaina pakelta – nesvarbu kokiu būdu.

Koks bus rezultatas? Fermeriai gauna aukštesnes kainas už savo produktus. Nepaisant jų sumažėjusios produkcijos, jų „perkamoji galia“ padidėja. Jie tampa turtingesni ir daugiau perka pramonės gaminių. Visa tai mato tie, kurie žvelgia tik į tiesioginius šių priemonių padarinius atskiroms, betarpiškai paliestoms grupėms.

Bet yra ir kitas neišvengiamas padarinys. Tarkime, kad kviečiai, kurie šiaip jau kainuotų 2,50 dolerio už bušelį, šiomis priemonėmis pabranginami iki 3,50 dolerio už bušelį. Fermeris už kviečių bušelį gauna 1 doleriu daugiau. Bet miesto darbininkas būtent dėl šio pokyčio *moka* 1 doleriu daugiau už padidėjusią duonos kainą. Tas pat pasakytina ir apie visus kitus žemės ūkio produktus. Jei fermerio perkamoji galia pramonės gaminiams pirkti vienu doleriu padidėja, tai miesto darbininko perkamoji galia tiems patiems gaminiams pirkti vienu doleriu sumažėja. Galiausiai pramonė nieko nelaimi: miesto rinka jai sumažėja būtent tiek, kiek padidėja kaimo rinka.

Žinoma, įvyksta poslinkių, susijusių su pardavimų struktūra. Be abejo, geriau sekasi žemės ūkio technikos gamintojams, bet blogiau sekasi kitų pramonės gaminių pardavėjams.

Reikalas tuo dar nesibaigia. Tokia politika ne tik neduoda jokios grynos

naudos, ji neša grynus nuostolius. Ji nėra vien perkamosios galios perkėlimas fermeriams iš miesto vartotojų ar iš visų mokesčių mokėtojų. Ji dažniausiai prievartiniu būdu sumažina žemės ūkio produkciją, kad būtų pakeltos jos kainos, o tai reiškia, kad naikinamas turtas. Tai reiškia, kad vartojimui lieka mažiau maisto. Kaip šis turtas naikinamas, priklauso nuo konkretaus kainų didinimo metodo. Tai gali būti grynai fizinis naikinimas to, kas jau pagaminta, pavyzdžiui, kavos deginimas Brazilijoje. Tai gali būti prievartinis dirbamos žemės plotų ribojimas, kaip Amerikoje buvo nustatyta AAA aktu ir vėlesniais analogiškais aktais. Kai kuriuos šių metodų padarinius išsamiau nagrinėsime vėliau, kalbėdami apie valstybinę prekių kontrolę.

Tačiau čia galima pažymėti, kad fermeris, mažindamas javų produkciją iki pasiekiant paritetą, iš tikrųjų gali aukštesne kaina parduoti kiekvieną bušelį, bet jis pagamins ir parduos mažiau bušelių. Todėl jo pajamos neišaugs proporcingai jo kainoms. Net kai kurie kainų „pariteto“ šalininkai tai pripažįsta ir šiuo faktu naudojami reikalaujami fermeriams „paritetinių“ pajamų. Tačiau tai gali būti pasiekta tik tiesioginėmis subsidijomis iš mokesčių mokėtojų sąskaitos. Kitaip sakant, padedant fermeriams tik dar labiau sumažinama miesto darbininkų ir kitų grupių perkamoji galia.

3

Baigdami šią temą, turime išnagrinėti dar vieną argumentą paritetinių kainų naudai. Jį kelia patys rafinuočiausi jų šalininkai. „Taip, – sutinka jie, – ekonominiai argumentai už paritetines kainas yra nepagrįsti. Tokios kainos yra speciali privilegija. Jų našta turi pakelti vartotojas. Bet, kita vertus, argi fermeriui nėra užkraunami muitų tarifai? Argi dėl jų jis nėra verčiamas mokėti aukštesnių kainų už pramonės gaminius? Atlyginamasis tarifas žemės ūkio produkcijai nieko neduotų, nes Amerika yra gryna žemės ūkio produkcijos eksportuotoja. Paritetinių kainų sistema fermeriui yra tarifo atitikmuo. Ji yra vienintelis teisingas jo kompensavimo būdas“.

Paritetinių kainų reikalavę fermeriai skundėsi pagrįstai. Protekcinis tarifas padarė jiems daugiau žalos, nei jie nutuokė. Sumažindamas pramonės gaminių importą, jis taip pat sumažino Amerikos žemės ūkio produkcijos eksportą, nes trukdė užsienio šalims įsigyti dolerinės valiutos mūsų žemės ūkio produktams pirkti. Be to, jis išprovokavo atsakomuosius kitų šalių tarifus. Ir vis dėlto argumentas, kurį čia cituojame, neišlaiko kritikos. Jis klaidingas net jo implikuojamų faktų požiūriu. Nėra jokio bendro tarifo visiems pramonės, arba ne žemės ūkio, gaminiams. Yra daugybė vietinių pramonės šakų, kurios nėra proteguojamos tarifų. Jei miesto darbininkas turi mokėti didesnę kainą už vilnones antklodes ar paltus, tai ar jam „kompensuojama“, kai jis turi mokėti didesnę kainą taip pat už medvilninius drabužius ir už maistą? Ar jis nėra paprasčiausiai dukart apiplėšiamas?

Kas nors pasakys: „Išlyginkime visa tai, suteikdami kiekvienam vienodą „protekciją“. Bet tai yra neišsprendžiamas ir neįmanomas dalykas. Net jei tartume, kad problema gali būti išspręsta techniškai – tarifas pramonininkui A, konkuruojančiam su užsienio prekėmis; subsidija pramonininkui B, eksportuojančiam savo produktus, – vis vien būtų neįmanoma visus

proteguoti ir subsiduoti „teisingai“ ar lygiai. Turėtume kiekvienam teikti tą patį tarifų protekcijos ar subsidijos procentą (ar pinigų sumą?), bet niekada negalėtume būti tikri, ar nepermokame vienoms grupėms ir ar neprimokame kitoms.

Tačiau tarkime, kad šią fantastinę problemą galėtume išspręsti. Kokia būtų to sprendimo prasmė? Kas turės naudos, kai kiekvienas lygiai subsiduos kiekvieną kitą? Koks bus pelnas, kai kiekvienas papildomais mokesčiais praras būtent tiek, kiek jis gaus iš savo subsidijos ar protekcijos? Tik padidinsime biurokratų armiją projektui vykdyti, atitraukdami žmones nuo produktyvios veiklos.

Antra vertus, dalyką galėtume išspręsti paprastai, atsisakydami tiek paritetinių kainų sistemos, tiek protekcinio tarifų sistemos. Dabar jų derinys nieko neišlygina. Ši dviguba sistema reiškia vien tai, kad fermeris A ir pramonininkas B pelnosi užmiršto žmogaus C sąskaita.

Taigi tariami dar vieno plano pranašumai kaipmat išnyksta, kai išnagrinėjame ne tik tiesioginius jo padarinius atskirai grupei, bet ir jo išvestinius padarinius kiekvienam.